

Verslagen van de Werkwinkels

15 oktober 2018, bij Fridy Maurer (verslag Jos Buysen):

Fridy bracht vruchten mee uit een park in Maastricht. Het blijkt de zwarte walnoot te zijn, wist Ed de Groot en op internet konden we het controleren. In een weiland bij het kasteel Altenbroek stonden deze ook en we meenden dat er ooit paarden gestorven zijn door het eten van takken of de bast van de boom. Zijn die bomen toen niet gekapt geweest?

Elza Vandenabeele bestudeerde de chicorei bij haar in de straat. Wilde cichorei bloeit in de periode dat de zon op haar hoogst staat. En op dat moment (twaalf uur, één uur) gaan alle bloemen dicht tot de volgende dag. Door de warmte is er dit jaar een forse nabloei geweest. Heel speciaal: de bloemen bleven toen dag en nacht open (want de zon kwam minder hoog?) De Oecologische Flora van Weeda vermeldt dit niet. Misschien door het ontbreken van warme droge nazomers met nabloei?. Cichorei kennen we nog als koffievervanger. In de GB verkopen ze ricoree. In Nederland verkochten ze Buisman, Fridy heeft nog blikjes staan. Maar dat bevat geen chicorei. Dat is een koffietoevoegsel van gebrande, gekaramelliseerde glucosestroop en melasse volgens de site van Buisman.

Ed wijst ons op de essentaksterfte. In Nederland worden de grote essen langs wegen uit voorzorg al gekapt. Zelfs jonge essen worden al aangetast. Elza wil haar zoon Bart in Wageningen wel eens vragen. De gemeente weet er niks van, ANB geeft geen antwoord. Bart laat weten: 'Kappen is een logische reactie uit angst voor verspreiding maar er is geen wetenschappelijke basis voor. Dus, als er geen gevaar bij is voor vallende takken gewoon laten staan. Als het een productiebos is kan het natuurlijk wel nuttig te zijn te kappen voor het hout verkleurt. Wat ik veel zie is dat de essen wel gaan kwijnen maar niet dood gaan. Prima voor de biodiversiteit.'

Ado Darley had meegedaan aan de curieuzeneuzen-actie. Ze hadden de schoonste lucht van Vlaanderen. Gemeten op stikstofdioxide, niet op kooldioxide of zwaveldioxide. Dus de uitslag is discutabel. We hebben veel fijnstof van bruinkoolcentrales in Duitsland, maar ook van al de open haarden en houtkachels/alles(afval)branders in onze streek. De één stookt pallets op, de ander stookt op pellets. Het duurde even voor we het verschil hoorden en toen begrepen!

Joep Buysen was deze zomer in Groothertogdom Luxemburg in diverse plaatsen en zag het toerisme zo goed als dood. Wat als dat in Voeren ook gebeurt? Fietsers zorgen voor veel overlast volgens de één, maar ze hebben ook recht op de straat en spenderen ook in de streek volgens de ander. Hier zijn geen fietsfaciliteiten. En slechte par-keergewoontes door auto's. En veel toermotors en oldtimers die langs komen pruttelen.

Waarom is Mennekesput afgesloten? Uit veiligheid voor wandelaars en fietsers. Je zou er ook éénrichtingsverkeer van kunnen maken, maar dan zie je de handelaars in het dorp niet, wel als je nog eens teruggaat. Eenrichtingsverkeer gaat ook veel harder wat gevaarlijker is voor anderen.

Teuven-dorp-aan-zet biedt € 5.000,- voor een project. Verkeersveiligheid, of langs de wandelpaden een belevingspad. Verdwenen wandelpaden herinrichten. Trage wegen kan hierin meewerken. Ludieke actie met krijtjes om al deze ideeën te schrijven op een bord in het dorp. Waarom doen er naar verhouding zo weinig echte Voere-naars mee? Ook in onze Werkwinkel géén geboren Voerenaars!

We toonden de kanonskogel van Bert Stassen. Is misschien helemaal geen kogel, in de cementindustrie werden ook kogels gebruikt om ovens schoon te maken, weet Ado. Elza weet dat er ook een in de Berwijn is gevonden, zou in de collectie van Theo Broers zijn opgenomen.

Er zou een verband zijn tussen de Bongerd in Sint-Martens-Voeren en in Simpelveld. Klappers van Jaak Nijssen zijn ook naar daar gegaan. Het Fête de la tomate was onlangs op de Bongerd. Eva heeft er foto's gemaakt, vooral eigenlijk van de historische site. In 1955 waren er stukken muur te zien, nu is alles met gras begroeid. Waarom staat er nog geen uitlegbord, bijvoorbeeld in de Hoffert of aan het Veltmanshuis? De

eigenaresse was een 16e-eeuwse vrouwe, en ze heette Elza van St-Martens-Voeren! Er waren stands met 40 of 60 tomatenrassen, maar je kon alleen gewone tomaten kopen!

Joep noemde nog een paar nieuwe woorden uit de Voerense Dieksjonnaer:

1. Sjèmpe: schimpen.
2. Kantonneer: uit Fr cantonnier: kantonnier. Wegwerker, vaste arbeider belast met het dagelijks onderhoud van een deel van de wegen.
3. Filmeren: filmen. Rare verlimburging van het franse filmer, maar hoor je toch vaker... vergelijkbaar met fotograferen, hoewel daar vroeger weer aaftrèkke tegen gezegd werd.
4. Daeër zeut good gespjanne: Jullie zijn talrijk aanwezig, goede opkomst. Vermoedelijk oorspronkelijk: veel paarden voor de kar.
5. Taegevaam: tegendraad. Het driehoekig stuk dat onder uit de stam van een boom wordt gezaagd om deze te laten omvallen.

8 november 2018 bij René en Linda Van Belleghem (verslag Jos Buysen):

Eerst verwerkten we een aantal reacties, al dan niet op de vorige werkwinkel. De Essentaksterfte wordt in Nederland niet zo paniekerig behandeld. Zolang een aangetaste boom nog stevig is rustig laten staan. Natuurlijk dode takken verwijderen, maar zeker niet preventief essen rooien. Hub Reumers bezorgde ons een link naar een bericht van Nature Today met een advies hierover van de Onderzoekers van Wageningen University & Research (WUR). <https://www.naturetoday.com/nl/nl/nature-reports/message/?msg=23684>

Har Wijnen uit Sweikhuizen vroeg of het 16e-eeuwse kerkraam in de kerk van Moelingen niet beter beschermd kan worden. Volgens Hans Maurer en Elza Vandenabeele staat het raam binnen in een houten kader, dus het kan niet van buitenaf beschadigd raken.

Paul Truyen uit Meeuwen-Gruitrode vraagt per e-mail:

‘Als echte wielierliefhebbers van de Limburgse wielierhistorie onder elkaar vragen wij ons vaak af hoe het toch komt dat het gekende monument op de plaats van de executie van Marcel Kerff er zo onverzorgd (hopelijk is dat momenteel niet meer het geval sinds we er enkele jaren geleden nog passeerden) en verloederd bijligt. Ook begrijpen wij niet zo goed waarom daar geen verklarende plaquette te zien is waar dit stukje voor velen onbekende oorlogs- en wielergeschiedenis op enige manier geduid wordt. Heeft u ook enige bijkomende info betreffende de derde broer Kerff, Leopold, die ook prof was maar waar zeer weinig van geweten is?’

Emiel Lemmens reageerde op het woord *filmeren*: mijn moeder zegt *maole* of *aafmaole* (van het Duitse *mahlen*) en Bert Stassen reageert ook: Bij die oude woorden viel mij een werkwoord in, gebruikt door Ida Van Werst uit Veurs (waar nu fam. Verwimp-Machiels woont): *aafmaole* voor fotograferen. Volgens Elza wordt/werd *maole* al gezegd tegen tekenen, en later ook tegen foto's maken en filmen. Ado Darley zal ook eens aan Victor Taeter in Remersdaal vragen. Roger Duysens weet dat het uitschrijven van een proces verbaal en het krijgen van een boete ook *aafmaole* genoemd werd.

Fred de Warrimont, voormalig conservator van Natuurpuntreservaat Altembroek herinnerde zich dat er een paard was gestorven na het eten van de bolsters van de zwarte walnoten. Maar de boom staat er dus nog steeds. Lydia bracht zwarte walnoten mee uit het park van Val-Dieu, die aan twee kanten waren aangevreten. Welk beest knaagt zo? De eekhoorn volgens internet.

Elza merkt op: Bauwerd is misschien een taalkundige fout. Het zou van bongerd komen misschien, dan zou je Bou-werd moeten schrijven.

Boileau schrijft echter op pag 23: ‘*op ene Bouwert* [FSPi 7], à défaut de forme anciennes, on pourrait peut-être interpréter : *Bouw-aarde, avec le sens de *bouwgrond*, ‘terre cultivable’ ou, ce qui conviendrait mieux

pour un terrain situé au cœur du village: 'terrain à bâtir', mais le vocalisme du radical fait difficulté, car on attendrait *Boewert*.'

Fridy hoorde nog een woord: blaffetuur, Vlaams, dat zijn blinden, plafturen. Zo staat het in onze Voerense Dieksjonnaer: blaftuur (blafture) : houten vensterluik(en) die in de winteravonden dicht gingen en ook als iemand gestorven was (voor dat er rolluiken waren).

Er wordt attent gemaakt op NATUURVRIENDEN VOERSTREEK op Facebook en ook Heem en Natuur Voeren heeft er een pagina. En er is natuurlijk ook de eigen site van HNV.

Fridy waarschuwt voor de Aziatische hoornaar: in Opglabbeek gesignaleerd. Als we ze zien brandweer waarschuwen om het nest te vernietigen, omdat ze bijen opeten en gevaarlijk steken.

Komende zondag weer herdenking WOI. Elza is de gids met een wandeling langs de zeildoeken met foto's uit WOI van verwoeste woningen, die we vier jaar geleden al lieten maken met medewerking van Erfgoed en de gemeente Voeren. In Eijdsens Verleden staat een heel uitgebreid verslag van de keizersvlucht. Elza wil voor de nieuwe Koeënwoof 2019 de keizersvlucht beschrijven.

Komende zaterdagavond Sint-Maartensvuurke bij de Chiro in Sint-Martens-Voeren. Waarom vieren ze hier Sint-Maarten én Sinterklaas? Sint-Maarten bracht geen kado's maar het is de Sint-Maartenparochie, daarom een vuur. Heel vroeger deden ze dat bovenop de Martelberg. Jaak Nijssen had een fantasie dat Martel misschien van Sint-Maarten zou kunnen komen. Van de Duitsers mocht het vuur in 1914 niet meer. In de jaren 1980 werd het weer gedaan in een wei van Colla Lenartz. Nog later overgenomen door de Chiro. Traditie? Als er in Voeren iets twee jaar achtereen gebeurt is het al een traditie!

Voeren Amateur Toneel gaat in mei 2019 de Vrek doen van Molière, als jubileumstuk (VAT 30 jaar), op locatie bij Hof de Draeck.

Muzikleraar Boon zei: 'zonder drank geen klank'. Hij is later een restaurant begonnen in Slenaken: Boona-partie. Ado: 'En strijkers zijn zeikers.'

Ferdinand vindt een massa sleedoornvruchten in Voeren. Worden ze nog geplukt en wordt er nog Voerdrupke van gemaakt? *Sjliekreke* van Toerisme Voerstreek niet, dat wordt gemaakt door iemand die een extract uit Frankrijk laat komen. Mensen maken het privé. Jan ook, maar die maakt het met tequila: 1 liter tequila met een kop vruchtjes en een kop suiker en wat kruidnagels. Twee weken laten staan.

Welke voordelen bracht de Eerste Wereldoorlog? Hans en Elza: vliegtuigen, Ado: prikkeldraad, Pia: *corned beef*, blikvoer. En *chickletten* (kauwgom)! Elza mocht ze niet, dat was ordinaar.

De vader van Jaak Nijssen moest in het Nederlands leger als Nederlander terwijl hij op De Plank woonde. Na de oorlog kon hij gratis Belg worden, omdat zijn vrouw Belg was zeker? Dus werd Jaak zelf als Belg geboren.

Op de Bauwerd lopen 's nachts veel steenmarters, in Moelingen op het plein ook. In 's-Gravenvoeren lopen de dassen over straat. Bij George Maurer zijn acht kippen door de das meegepakt!

11 december 2018 bij Elza Vandenabeele (verslag Rik Palmans):

In Voeren zijn de afgelopen decennia tientallen grondboringen uitgevoerd, meestal met het doel (drink)water te hebben voor mens en dier. Wie als particulier een put laat boren, moet dat melden bij de gemeente en heeft dan recht op één gratis analyse van het water per jaar. Ed de Grood is heel geïnteresseerd in de geologische gegevens die bij die boringen zijn verzameld. De boorfirma's houden die gegevens bij omdat ze altijd interessant zijn bij een volgende boring in de omgeving. Enkele keren bleek het water dat werd aangeboord, zoveel arseen te bevatten dat het drinken ervan je binnen de kortste keren op het kerkhof zou doen belanden.

Aansluitend bij het vorige punt vermeldde Elza hoe ze van Raymond Geelen in de jaren '70 vernam dat, toen de vijvers van het kasteel in Altenbroek (een beetje té grondig) werden schoongemaakt, de vijvers

leegliepen naar de put met grondwater. In die tijd moesten pachters (zoals de vader van Raymond) af en toe nog een soort 'heerdiensten' verrichten voor de familie van het kasteel, zoals wild opdrijven bij de jacht of helpen bij het schoonmaken van de vijvers.

Ook in de *botkoel* aan het begin van de Koetsweg is omstreeks 1985 een boring uitgevoerd, tot meer dan 700 meter diep. Daarbij werd toen ook warm water in de Voerense ondergrond gevonden.

In de dorpskernen van de Voerdorpen vinden we op dit ogenblik zo goed als geen handelszaken meer. Wat de bedenking uitlokte dat precies het behoud daarvan 25 jaar geleden een argument was om een omleidingsweg om 's-Gravenvoeren heen niet in overweging te nemen; het aantal passanten in het dorp zou immers drastisch afnemen.

Naar aanleiding van de flesjes bier (Rick's bier uiteraard) op tafel kwam ter sprake dat heel veel kleine brouwerijen (zoals Grain d'Orge in Hombourg, Val-Dieu maar ook de brouwerij waar Rik Nyssen zijn bier vandaan komt) allemaal hetzelfde flesje gebruiken. De firma Moortgat, die zelf Duvel brouwt, voorziet al die kleine brouwers van leeggoed, zodat die niet zelf hoeven te investeren in een installatie voor het wassen van de flessen en in een leeggoedcircuit. Nog dit: het verschil tussen de verschillende biersoorten die zo'n kleine brouwer produceert, zit hem vooral in de toegevoegde kruiden. Meestal vertrekken ze daarbij van maar één of twee basisbrouwsels.

Van bier naar (Herfse) kaas. Vroeger, toen ook in (het oosten van) de Voerstreek die kaas nog thuis op de boerderij werd gemaakt, waren de bacteriën die de melk omzetten aanwezig in de kaaskelders. Daarom werden de muren van zo'n kelder nooit in één keer allemaal gewit. Op dit ogenblik zijn er waarschijnlijk geen boerderijen meer waar nog kaas wordt gemaakt. De strenger geworden richtlijnen in verband met voedselveiligheid zitten daar voor veel tussen. Wat misschien ook meespeelt: kaas maken was vroeger het werk van de jonge meisjes. Je rook aan hen dat ze dat deden, wat zij niet leuk vonden als ze tijdens het weekend wilden uitgaan.

Dat bracht ons op het bewaren van voedingsmiddelen door fermentering, vroeger heel gebruikelijk en nu opnieuw in opkomst – denk maar aan het zelf maken van zuurkool. Vroeger waren er zelfs 'kolensnijders', die met een snijmachine van deur tot deur gingen. Er waren overigens nog heel wat meer ambulante beroepen, leurders en opkopers. Elza herinnert hoe een van hen de *pojtie* werd genoemd; waarschijnlijk een verbastering van het Franse *pouletier*. De man, uit Moelingen, kocht kippen, konijnen en konijnenvellen op.

Die man had in de dorpen duidelijk een wat lagere sociale status. Dat gaf aanleiding tot de vraag in hoever discretie in verband met gebeurtenissen van heel lang geleden belangrijk is voor afstammelingen van de betrokkenen heden ten dage. Zou het bijvoorbeeld mogelijk zijn in d'r Koeënwoof de schrijfsels af te drukken die bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 in 's-Gravenvoeren circuleerden? Daarin stonden immers vaak persoonlijke, soms zwaar beledigende formuleringen.

In het laatste nummer van d'r Koeënwoof stond een fragment van de Villaretkaart (eerste helft van de achttiende eeuw) waarop de bewoning van de Schoppemerheide is te zien. Die was toentertijd duidelijk veel uitgebreider dan nu. Er moet daar ook zelfs ooit een café zijn geweest, want in de koopakte van het huis van Ed stond uitdrukkelijk vermeld dat er niet opnieuw een mocht komen. Een café was een eeuw of meer geleden wel vaak niet meer dan een achterkamer, van een winkel of handelszaak (smid, schoenmaker), waar je ook een glas bier kon drinken.

Tenslotte even melden dat het vroegere Göhlalmuseum (in Hergenrath) nu is overgebracht naar het voormalige directiegebouw van de Vieille Montagne in Kelmis. Wellicht een idee om een bezoek daaraan te combineren met een wandeling door de Hohnbachvallei, op zoek naar de zinkflora.

Flora, dat ontlokte Elza de vraag naar wat er is geworden van de wilde hyacinten die wijlen Jaak Lemmens ooit uitzaaide in een bosje dat van hem was. De verspreiding van wilde hyacinten in België is beperkt tot de zone die wat dichterbij de zee is gelegen. Maar zouden ze er hier met de hulp van de mens ook in slagen om zich te verspreiden? Dat blijft nog even een open vraag.